

Shiraz University

Journal of Children's Literature Studies

Semiannual, ISSN: 2783-0616
Vol 16, Issue 2, 2025-2026, Ser 32

Extended Abstract

DOI: 10.22099/JCLS.2025.50569.2053

A Reading of the Tale “Friendship of the Pigeon, the Crow, the Mouse, the Tortoise, and the Deer” from *Kalileh and Dimneh* Based on the Narrative Features of Philosophy for Children (P4C) with a Critical Perspective on Its Rewriting

Atefeh Yousefi*

Introduction

Kalileh and Demneh, which is considered a part of the Persian didactic literature, is a book filled with social, political, and moral lessons in the form of fables. The high potential of this book and its diverse, insightful themes have led to many rewritings and adaptations, as well as its application in other areas. One of these relatively new areas is teaching philosophy to children (P4C).

In recent years, with the rise of the P4C program, the necessity of providing appropriate local resources for its implementation has become important. To this end, several attempts have been made to rewrite the stories of ancient Persian texts, and some writers have devoted themselves to rewriting literary works following the standards of P4C stories. In the meantime, the precise explanation of the dos and don'ts of a story has become highly crucial. Since the P4C program, especially the writing of philosophical stories, is a new trend in our country, it is necessary to analyze the works published so far to prevent misunderstandings and errors and put this trend on the right track.

* PHD Candidate of Persian Language and Literature, Allameh Tabatabae'i University, Tehran, Iran.
atf.yousefi@gmail.com

Article Info: Received: 2024-08-17, **Accepted:** 2025-02-15

COPYRIGHTS ©2025 The author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY-NC 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the Original authors and source are cited. No permission is required from the authors or the publisher.

Method and Purpose

In the present study, which was conducted using a descriptive-analytical method, we have explored the tale "Friendship of the Pigeon, the Crow, the Mouse, the Tortoise, and the Deer" from the seventh chapter of *Kalileh and Dimneh* and its rewriting in the book of *Intellectual Stories for Iranian Children*. To this end, by studying the first-hand works of writers and researchers in the fields of P4C and children's literature, the criteria for a children's philosophical story have been collected through recording. In the following, the original tale of "The Friendship of..." and its rewriting have been analyzed based on the criteria obtained at three levels: literary, philosophical, and psychological.

At the literary level, we explored writing characteristics, including fluency and coherence, congruence of the writing to the audience's reading level, as well as narrative elements such as plot, characterization, details and descriptions of the story, conflict, resolution, action and event in the two stories. At the philosophical level, the four types of thinking (critical, creative, collaborative, caring), argumentative dialogue, the potential of philosophical modeling, capacity for exploration and questioning, the ending of the tale, and its rewriting have been analyzed. Finally, given that the authors stated in the introduction of the book *Intellectual Stories for Iranian Children* that the target audience is children and adolescents aged 8 to 14, at the psychological level, we have assessed the appropriateness of the subject and content of the story with the emotional states and needs of the target audience.

The purpose of the present study is to reflect on the seventh chapter of *Kalileh and Dimneh* based on the components of a children's philosophical story, which, as mentioned earlier, has been examined at three levels. Furthermore, the rewriting of this tale in the collection of *Intellectual Stories for Iranian Children* has been explored and investigated to determine the extent to which the authors adhered to the criteria of the P4C.

In this study, we have sought to answer the following questions: 1) What are the philosophical and literary characteristics of the story "Friendship of the Pigeon, the Crow, the Mouse, the Tortoise, and the Deer" in the seventh chapter of *Kalileh and Dimneh*? 2) Is this tale appropriate for use in this program given the P4C story criteria? 3) To what extent have the authors of the book *Intellectual Stories for Iranian Children* been able to observe the P4C and children's story criteria in rewriting this tale?

Discussion

The Philosophy for Children (P4C) program, founded by Matthew Lipman, a professor of philosophy at Columbia University, aims to foster individuals with independent thinking and reasoning abilities. Given that this program has officially entered our education system, its implementation requires the availability of appropriate resources and storybooks. Looking at the resources used in the P4C program, we find that most of these works are non-native and, due to cultural differences, are not suitable for the P4C program in Iran. Moreover, translating these texts occasionally causes language barriers.

These major drawbacks lead us to move towards local stories that are appropriate to the culture and customs of our country. Given the rich history of Persian literature, ancient Persian texts, both in verse and prose, include folk tales and outstanding literary works that enjoy high literary acceptance due to the. Moreover, since they are often written in the form of stories for educational and moral purposes, they have countless philosophical, ethical, and social themes. In addition, the narrative structure of these works makes the events, conversations, and characters natural, unlike philosophical fictional stories, which makes it easier for children to relate to the story.

In addition, given the need for children and adolescents to become familiar with ancient Persian literature and the richness of these texts in teaching moral and philosophical concepts, the importance of using these works and evaluating their rewriting becomes more apparent. Thus, providing a model of the criteria for philosophical fiction is becoming more evident than ever.

Conclusion

The tale in question is appropriate for the emotional states of children aged 8-14 in terms of subject and content, and it enjoys the criteria of P4C stories, such as literary adequacy, psychological adequacy acceptability, and philosophical adequacy. The subject, type of characterization, actions and emotions of the characters, narrative sequence, and central dialogue make this tale very appealing to children. Given the provided explanations, the story has a very high potential for being incorporated into philosophy classes, and since it provides good examples of how to think and reason, it is a very appropriate model for practicing inquiry. It also fosters critical thinking, creative thinking, collaborative thinking, and caring thinking in children.

The examination of the rewriting of this story, which has been published under the title "All Together" in the collection of *Intellectual Stories for Iranian Children*, revealed that this work lacks the criteria of P4C stories and even children's literature. Considering all the issues raised on

the philosophical, literary, and psychological levels, it appears that the authors were unable to present an acceptable work, and the weaknesses of this rewrite outweigh its strengths.

Key words: *Kalileh and Dimneh*, philosophy for children (P4C), philosophical story; rewriting of classical texts

References:

- Adam, M., & Rroise, F. (2004). *Analyzing all kinds of stories* (A. Hosseynzadeh & K. Shahparrad, Trans.). Tehran: Qatreh. [in Persian]
- Ahmadi, A., et al. (2012). Philosophical themes in classical Persian literature story texts. *Thinking and Children*, 2, 1–25. [in Persian]
- Cam, P. (2010). *Thinking together* (M. Rashtchi & F. Shahrtash, Trans.). Tehran: Shahrtash. [in Persian]
- Cam, P. (2017). P4C's stories (F. Younesi, Trans.). In S. Naji (Ed.), *Philosophical inquiry for kids and teens* (Vol. 3, pp. 59–81). Tehran: IHCS. [in Persian]
- Faxrayi, E. (2010). A step to link philosophy with society. *Thinking and Children*, 1, 69–81. [in Persian]
- Fisher, R. (2006a). *Teaching thinking to children* (M. S. Moqadam & A. Najarian, Trans.). Ahvaz: Rasesh. [in Persian]
- Fisher, R. (2007a). *Stories for thinking* (J. Shaherilangrudi, Trans.). Tehran: IHCS. [in Persian]
- Fisher, R. (2007b). *Teaching training to children* (F. Kianzadeh, Trans.). Ahvaz: Rasesh. [in Persian]
- Fisher, R. (2009a). *Teaching thinking* (Q. Sarmad, Trans.). Tehran: Gaj. [in Persian]
- Fisher, R. (2009b). *Teaching & thinking* (F. Kianzadeh, Trans.). Ahvaz: Rasesh. [in Persian]
- Gregory, M., et al. (2011). Teaching philosophy in schools for kids & teens (S. Pezeshkpour, Trans.). In S. Naji (Ed.), *Philosophical inquiry for kids and teens* (Vol. 2, pp. 20–187). Tehran: IHCS. [in Persian]
- Habibi, L. (2013). Philosophical reading of classical Persian fictional texts for P4C program. *Thinking and Children*, 2, 75–100. [in Persian]
- Hakimi, M., & Kamus, M. (2005). *Foundations of children's literature*. Tehran: Arvan. [in Persian]

- Hosseyni Talemi, Z., et al. (2019). Comparative study of philosophical thinking in *Hay ibn Yaqzan* and *Azaryazdi Bache-ye Adam* according to Lipman theory. *Tafakkor va Kudak*, 10(2), 49–73. [in Persian]
- Imen, L., et al. (1973). *Passing in children's literature*. Tehran: Shora-ye Kitab-e Kudak. [in Persian]
- Lipman, M. (1992). *Harry Stotlemier's discovery* (A. M. Sharp, Ed.). Philadelphia: Temple University Press.
- Lipman, M. (2009). *A child at school Lisa* (H. Bahreyni, Trans.). Tehran: IHCS. [in Persian]
- Lipman, M. (2008). Philosophical dialogue's exercises (N. Mahuzi, Trans.). *Farhang Quarterly*, 69, 239–275. [in Persian]
- Lipman, M., et al. (2020). *Philosophy in the classroom* (M. Baqeri, Trans., 2nd ed.). Tehran: IHCS. [in Persian]
- Nabilu, A. (2010). Narratology of Bum va Zaq story in *Kalileh va Demneh*. *Adab Pajuhi Journal*, 4, 7–28. [in Persian]
- Naji, S. (2016). *P4C's criterion for story*. Tehran: IHCS. [in Persian]
- Naji, S., & Habibi, L. (2018). Another look at philosophical & literary points of stories in P4C program. *Thinking and Children*, 9(2), 1–30. [in Persian]
- Naji, S., & Mar'ashi, M. (2015). Philosophical adequacy in P4C stories. *Thinking and Children*, 6(1), 87–111. [in Persian]
- Nowruzi, R., et al. (2016). *Philosophical stories for Iranian children*. Esfahan: Yar-e Mana. [in Persian]
- Qezel-Ayaq, S. (2013). *Children's literature and promoting reading* (9th ed.). Tehran: Samt. [in Persian]
- Rashtchi, M. (2010). Children's fictional literature & its role in thinking growth. *Thinking and Children*, 2, 23–37. [in Persian]
- Sasani, F., & Javadirad, A. (2021). The principles of making easy classical literary texts. *Language Related Research*, 2, 297–320. [in Persian]
- Sharp, A. M. (2004). Dialogue with Saeed Naji. *Kids and Teens Book of the Month*, 89, 12–19. [in Persian]
- Sharp, A. M. (2008a). Philosophical stories & P4C books. In S. Naji (Ed.), *Philosophical inquiry for kids and teens* (pp. 49–69). Tehran: IHCS. [in Persian]
- Sharp, A. M. (2008b). P4C points and other criteria. In S. Naji (Ed.), *Philosophical inquiry for kids and teens* (pp. 79–101). Tehran: IHCS. [in Persian]

- Sharp, A. M. (2017). A letter to new teachers. In S. Naji (Ed.), *Philosophical inquiry for kids and teens* (Vol. 3, pp. 259–273). Tehran: IHCS. [in Persian]
- Sho'ari Nejad, A. (2008). *Children's literature* (26th ed.). Tehran: Etela'at. [in Persian]
- Splitter, L., & Sharp, A. M. (1995). *Teaching for better thinking*. Melbourne: Australian Council for Educational Research.
- Yousefi, A. (2016). The principles of rewriting classic Persian stories in order to apply in P4C program. *Philosophy and Children*, 4(14), 17–28. [in Persian]
- Yousefi, A., & Naji, S. (2022). Rereading a chapter of *Kalileh va Demneh*. *Didactic Literature Review*, 55, 135–160. [in Persian]
- Zarrinkub, H. (1976). A look at *Kalileh va Demneh*. *Faculty of Literature & Human Sciences Journal (Ferdowsi University)*, 3, 414–426. [in Persian]

شاپا الکترونیکی: ۲۷۸۳-۰۶۱۶

مقاله‌ی علمی پژوهشی، دوفصلنامه، سال ۱۶، شماره‌ی دو،
پاییز و زمستان ۱۴۰۴، پیاپی ۱۳۱، صص ۱۵۷-۱۳۱

DOI: 10.22099/JCLS.2025.50569.2053

خوانش حکایت «دوستی کبوتر و زاغ و موش و باخه و آهو» از کلیله و دمنه بر پایه‌ی ویژگی‌های داستانی فبک، با نگاهی انتقادی به بازنویسی آن

عاطفه یوسفی*

چکیده

کلیله و دمنه که در زمره‌ی ادبیات تعلیمی فارسی قرار دارد، کتابی سرشار از آموزه‌های اجتماعی، سیاسی و اخلاقی در قالب حکایت‌هایی از زبان حیوان‌هاست. قابلیت‌های بالای این کتاب و مضامین گوناگون و پر مغز آن سبب شده است تا بازنویسی‌ها و اقتباس‌های بسیاری از آن صورت گیرد و در حوزه‌های دیگر نیز کاربرد داشته باشد. یکی از این حوزه‌های نسبتاً جدید، آموزش فلسفه به کودکان (فبک) است. پژوهش حاضر که با روش توصیفی تحلیلی صورت گرفته است، حاصل بررسی حکایت «دوستی کبوتر و زاغ و موش و باخه و آهو» بر اساس معیارهای داستانی فبک و نیز ادبیات کودکان و نوجوانان است. طبق یافته‌های پژوهش، این حکایت با داشتن مؤلفه‌هایی نظیر: پیرنگ قوی، گره‌افکنی و گره‌گشایی، شخصیت‌پردازی، جزئیات و توصیف‌های داستانی در سطح ادبی، مطابقت موضوع و درون‌مایه با روحیه‌ی مخاطب کودک در سطح روان‌شناختی و نیز الگوی گفت‌وگوی استدلالی و کندوکاو‌پذیری در سطح فلسفی، از قابلیت بسیار بالایی برای آموزش فلسفه به کودکان برخوردار است. تحلیل و بررسی بازنویسی این حکایت در مجموعه‌ی *داستان‌های فکری برای کودکان ایرانی*، بر مبنای معیارهای داستان فلسفی نشان می‌دهد نویسندگان نتوانسته‌اند از قابلیت‌ها و ظرفیت بالای این حکایت به‌شایستگی استفاده کنند و اثر مقبولی برای استفاده در کلاس‌های فبک ارائه دهند.

واژه‌های کلیدی: بازنویسی متون کهن، داستان فلسفی، فلسفه برای کودکان (فبک) کلیله و دمنه، حکایت دوستی کبوتر و زاغ و موش و باخه و آهو.

* دانش‌آموخته دکتری زبان و ادبیات فارسی دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران. atf.yousefi@gmail.com

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۵/۲۷، تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۳/۱۱/۲۷

COPYRIGHTS ©2025 The author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY-NC 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the Original authors and source are cited. No permission is required from the authors or the publisher.

۱. مقدمه

برنامه‌ی فلسفه برای کودکان (فبک)، با هدف پرورش افراد با تفکر مستقل و برخوردار از قدرت استدلال را متیو لیپمن^۱، استاد فلسفه‌ی دانشگاه کلمبیا، پایه‌گذاری کرد. با توجه به اینکه این برنامه به‌طور رسمی وارد نظام آموزش و پرورش ما شده است، اجرای آن مستلزم در دست داشتن منابع و کتاب‌های داستانی مناسب است. با نگاهی به منابع استفاده‌شده در برنامه‌ی فلسفه برای کودکان (فبک)^۲، درمی‌یابیم که بیشتر این آثار غیر بومی هستند و به‌علت تفاوت‌های فرهنگی، مناسب برنامه‌ی فبک در ایران نیستند. ترجمه‌ی این متون نیز گاهی سبب بروز مشکل‌های زبانی می‌شود.

این اشکال بزرگ سبب می‌شود به سمت داستان‌های بومی‌ای برویم که متناسب با فرهنگ و آداب و رسوم سرزمینمان است. متون کهن فارسی اعم از نظم و نثر دربردارنده‌ی داستان‌های عامیانه و آثار ادبی برجسته‌ای است که به سبب پیشینه‌ی پر بار ادبیات فارسی، از مقبولیت ادبی بسیاری برخوردارند. همچنین از آنجاکه بیشتر با اهداف آموزشی و تربیتی در قالب داستان به رشته‌ی تحریر درآمده‌اند، دارای مضامین و آموزه‌های فلسفی، اخلاقی و اجتماعی بی‌شماری هستند. افزون بر این، ساختار داستانی این آثار باعث می‌شود حوادث، گفت‌وگوها و شخصیت‌ها، برخلاف داستان‌های تألیفی فلسفی، غیرساختگی باشند؛ این امر موجب می‌شود کودکان بهتر بتوانند با داستان ارتباط برقرار کنند. همان‌طور که فیشر بیان می‌کند در داستان‌های تألیفی، مانند برخی از داستان‌های لیپمن، به این دلیل که هدف، آموزش تفکر فلسفی است، گاهی گفت‌وگوها و کنش شخصیت‌ها غیرطبیعی‌تر از آن است که بتواند کودکان را به داستان جذب کند و تخیل آن‌ها را برانگیزد (رک. فیشر، ۱۳۸۵: ۱۶۰).

افزون بر این نکات، با توجه به لزوم آشنایی کودکان و نوجوانان با متون ادبیات کهن فارسی و غنای این متون برای آموزش مفاهیم اخلاقی و فلسفی، اهمیت استفاده از این آثار و نیز نظارت بر بازنویسی آن‌ها، بیشتر نمایان می‌شود. در این میان آنچه بیش از پیش ضرورت پیدا می‌کند، ارائه‌ی الگویی از معیارهای داستان فلسفی است. در بازنویسی آثار کلاسیک باید به کیفیت پردازش توجه داشت، زیرا آشنا کردن کودکان با متون کهن، به سادگی امکان‌پذیر نیست. این مسأله به این دلیل اهمیت دارد که ممکن است کودک با اثر اولیه به‌درستی آشنا نشود و زیبایی‌های نهفته در اثر کهن، برای همیشه برای او ناشناخته بماند.

در پژوهش حاضر که باتکیه بر باب هفتم کلیله و دمنه صورت گرفته است، کوشیده‌ایم به پرسش‌های زیر پاسخ دهیم:

۱. باب هفتم کلیله و دمنه «دوستی کیوتر و زاغ و موش و باخه و آهو» به لحاظ فلسفی و ادبی چه ویژگی‌هایی دارد؟

۲. آیا این حکایت، با توجه به معیارهای داستانی فبک، قابلیت استفاده در این برنامه را دارد؟

۳. نویسندگان کتاب *داستان‌های فکری برای کودکان ایرانی*، تا چه اندازه توانسته‌اند معیارهای فبک و داستان کودک را

در بازنویسی این حکایت رعایت کنند؟

1. Matthew Lipman

2. philosophy for children (P4C)

۲. پیشینه‌ی پژوهش

در زمینه‌ی استفاده از داستان‌های کلیله و دمنه به منظور آموزش فلسفه به کودکان، می‌توان به مقاله‌ای اشاره کرد که اکبری و همکاران (۱۳۹۱)، مسائل اساسی فلسفی در سه قلمروی هستی‌شناسی، شناخت‌شناسی و ارزش‌شناسی را در داستان‌های کلاسیک فارسی بررسی و به سه داستان از کلیله و دمنه نیز اشاره کرده است. نویسندگان در نتیجه، داستان‌های کلاسیک فارسی را هم‌سو با داستان‌های فلسفی دانسته‌اند. در مقاله‌ای از مجیدحبیبی عراقی و همکاران (۱۳۹۲)، نویسندگان به صورت موضوعی و آماری به بررسی چهار اثر کلاسیک فارسی از جمله کلیله و دمنه پرداخته‌اند و داستان‌ها را از نظر محتوای فلسفی، مهارت‌های فکری، کندوکاوپذیری و شیوه‌ی پایان‌بندی بررسی کرده‌اند. نتایج پژوهش، نود و هشت داستان را متناسب با اهداف فبک نشان داده است. ساسانی و جوادی‌راد (۱۴۰۰) باتکیه بر حکایت‌های کلیله و دمنه، روش ساده‌سازی داستان‌های کهن فارسی برای کودکان را بیان کرده‌اند و ساده‌سازی متون را در چهار سطح واژگانی، صرفی، نحوی و متنی پیشنهاد داده‌اند. در مقاله‌ای دیگر، یوسفی و ناجی (۱۴۰۱) به بررسی معیارهای تفکر فلسفی همچون: روابط علی و معلولی در روایت، محتوای فلسفی، گفت‌وگوی استدلالی و الگوی کندوکاوی شخصیت‌ها در باب شیر و شغال کلیله و دمنه پرداخته‌اند.

در زمینه‌ی نقد و تحلیل داستان‌های فلسفی نیز تاکنون پژوهش‌هایی صورت گرفته است. ناجی (۱۳۹۵) در کتاب معیار فبک برای داستان، معیارهای داستان فلسفی را بیان کرده است و در ادامه با بررسی آثار منتشرشده شامل ترجمه و تألیف، نتیجه‌گیری کرده است که نویسندگان داخلی نتوانسته‌اند در نگارش داستان‌های فبک عملکرد خوبی داشته باشند. همچنین یوسفی (۱۳۹۵) مقاله‌ای با موضوع اصول بازنویسی داستان‌های متون کهن، برای استفاده در برنامه‌ی فبک نوشته است که با مروری بر ویژگی‌های داستان فلسفی به قواعد و چارچوب‌های داستان کودک مانند دایره‌ی واژگانی، نوع پیرنگ، شیوه‌ی شخصیت‌پردازی و... نیز اشاره کرده است.

در حوزه‌ی نقد آثار تألیفی داخلی، مقاله‌ای به‌کوشش ناجی و حبیبی (۱۳۹۷) منتشر شده است که نویسندگان ضمن تبیین چارچوب نظری داستان‌های فلسفی، محتوای فلسفی، کندوکاوپذیری و غیرتلقینی بودن را ویژگی‌های اساسی این داستان‌ها بیان کرده‌اند و بر همین مبنا دو داستان از مجموعه داستان‌های فکری به قلم مرتضی خسرونژاد را بررسی کرده‌اند و نقاط قوت و ضعف آن را نشان داده‌اند. حسینی و همکاران (۱۳۹۸) نیز در مقاله‌ی خود، دو بازنویسی از داستان حی‌بن یقضان را بر اساس نظریه‌ی لیپمن تحلیل کرده‌اند. دستاورد این پژوهش نشان می‌دهد با وجود آنکه اساس بازنویسی دو داستان، بازتاب‌دهنده‌ی تفکر فلسفی است، اما سبک و شیوه‌ی بیان آن موجب انگیزش اندیشه و تفکر در کودک نمی‌شود و نیازمند تغییرهایی است.

۳. روش‌شناسی پژوهش

در پژوهش پیش‌رو که به روش توصیفی‌تحلیلی انجام گرفته است، به بررسی حکایت «دوستی کبوتر و زاغ و موش و باخه و آهو» از باب هفتم کلیله و دمنه و نیز بازنویسی آن در کتاب داستان‌های فکری برای کودکان ایرانی پرداخته‌ایم. بدین منظور با مطالعه‌ی آثار دست اول نویسندگان و پژوهشگران در دو حوزه‌ی فبک و ادبیات کودک، معیارهای داستان

فلسفی کودک، از طریق فیش‌برداری گردآوری شده است. در ادامه اصل حکایت «دوستی کبوتر و...» و بازنویسی آن بر اساس معیارهای به‌دست‌آمده در سه سطح ادبی، فلسفی و روان‌شناختی تحلیل شده است.

در سطح ادبی ویژگی‌های نوشتاری مانند روانی و یک‌دستی، مطابقتِ نوشته با سطح خوانداری مخاطب و نیز عناصر داستانی همچون پی‌رنگ، شخصیت‌پردازی، جزئیات و توصیف‌های داستانی، گره‌افکنی و گره‌گشایی، کنش و رخداد را در دو داستان بررسی کرده‌ایم. در سطح فلسفی، انواع تفکر چهارگانه (انتقادی، خلاق، جمعی، مسئولانه)، گفت‌وگوی استدلالی، امکان‌الگوسازی فلسفی، کندوکاو‌پذیری و شیوه‌ی پایان‌بندی حکایت و بازنویسی‌اش واکاوی شده است. در آخر با توجه به اینکه نویسندگان در مقدمه‌ی کتاب *داستان‌های فکری برای کودکان ایرانی*، مخاطب هدف را کودکان و نوجوانان هشت تا چهارده ساله بیان کرده‌اند، در سطح روان‌شناختی تناسب موضوع و محتوای داستان را با روحیه و نیازهای مخاطب هدف سنجیده‌ایم.

۳.۱. درباره‌ی کلیله و دمنه

اصل کتاب *کلیله و دمنه* هندی و به زبان سنسکریت است. کتابی که امروزه به زبان فارسی در دست ما است، موسوم به *کلیله و دمنه بهرام‌شاهی*، ترجمه‌ای از کار ابن‌مقفع، به قلم حمیدالدین ابوالمعالی نصرالله‌بن محمدبن عبدالحمید منشی شیرازی است. *کلیله و دمنه بهرام‌شاهی* عیناً ترجمه‌ی کتاب عربی ابن‌مقفع نیست، بلکه مترجم در آن دخل و تصرف‌های بسیاری کرده است که بخش عمده‌ی آن صرف‌نظر از حذف و تلخیص برخی از باب‌ها چنان‌که مترجم در دیباچه‌ی کتاب اشاره می‌کند؛ افزودن آیات قرآن و احادیث، امثال و اشعار فارسی و عربی است. بدین ترتیب این کتاب، از اصل هندی خود فاصله گرفته است و به ذائقه‌ی ایرانی نزدیک‌تر شده است.

کلیله و دمنه از آثار تمثیلی ادبیات کهن فارسی است؛ به معنای اینکه داستان‌ها در آن نقشی استدلال‌گونه دارند و به یک نتیجه‌ی ازپیش‌تعیین‌شده می‌انجامند (رک. آدام و رواز، ۱۳۸۳: ۱۵۳) «این مثل‌ها یا داستان‌ها در ادبیات فارسی، گاه به‌صورت طنزهای اجتماعی و دینی و گاه به شکل نکته‌های دقیق تربیتی و مشکل‌های اخلاقی و اجتماعی یا بیان اندیشه‌های عرفانی و فلسفی است و بیشتر قصد نویسنده و گوینده‌ی آن‌ها تهذیب اخلاق و تعلیم حکمت و تلقین عبرت است» (زرین‌کوب، ۱۳۵۵: ۴۱۵). حکایت‌های *کلیله و دمنه* ساختاری فابل‌گونه دارند. در این حکایت‌ها، انسان در کنار حیوان‌ها قرار می‌گیرد و با آن‌ها هم‌زبان می‌شود و کارهایش با اعمال آن‌ها گره می‌خورد (رک. نبی‌لو، ۱۳۸۹: ۹). فابل به افسانه‌ها و حکایت‌های کوتاهی گفته می‌شود که از زبان حیوان‌ها نقل می‌شود؛ در این قصه‌ها حیوان‌ها شخصیت‌های اصلی هستند و گاهی در کنار انسان‌ها قرار می‌گیرند و با آن‌ها هم‌سخن می‌شوند.

حکایت «دوستی کبوتر و زاغ و موش و باخه و آهو» از حکایت‌های نسبتاً بلند *کلیله و دمنه* به‌شمار می‌رود که یک باب بدان اختصاص یافته است؛ بیست‌وهفتمین داستان کتاب است و در سی‌وسه صفحه نقل شده است. در دل این حکایت، مطابق با سبک داستان‌پردازی هندی، سه حکایت دیگر قرار دارد که به فراخور موقعیت، در ضمن گفت‌وگوی شخصیت‌ها از زبان آن‌ها بیان شده است. با توجه به اینکه این حکایت‌ها به موضوع‌های فرعی اشاره دارند، در خلاصه‌ی داستان ذکر می‌شود. این حکایت نیز طبق همان الگوی روایی رایج و برهمن نقل شده است (رک. منشی، ۱۳۸۶: ۱۳۸۶).

(۱۵۷). در ابتدای باب، رای از برهمن می‌خواهد داستانی درباره‌ی دوستان یک‌دل و یک‌رنگ، چگونگی ایجاد پیوند دوستی میان آن‌ها، کیفیت رابطه و نتایج یاری و وفاداری بیان کند و برهمن نیز چنین روایت می‌کند.

۳. ۱. ۱. خلاصه‌ی داستان

دسته‌ای از کبوتران بر فراز مرغزاری در حال پرواز بودند که با دیدن دانه‌هایی روی زمین فرود می‌آیند؛ غافل از اینکه دانه‌ها دامی است که صیاد برای آن‌ها پهن کرده است و آن‌ها گرفتار می‌شوند. صیاد با دیدن کبوتران، شادمان به طرف آن‌ها می‌رود. در همین لحظه سردسته‌ی کبوتران که مطوَّقه نام دارد، می‌اندیشد که راه نجات این است که همگی به پرواز درآیند. کبوتران چنین می‌کنند و به راهنمایی مطوَّقه به طرف خانه‌ی زبرا، موشی که دوست مطوَّقه است، می‌روند. زبرا با دیدن بند بر پای کبوتران، شروع به بریدن بندهایی می‌کند که به پای مطوَّقه بسته است. مطوَّقه از او می‌خواهد که اول بند از پای همراهانش ببرد و بعد بند خودش را مبادا که زبرا خسته شود و از بریدن بند کبوتران دست بکشد. زبرا تمام بندها را می‌برد و کبوتران رها از دام، بازمی‌گردند. کلاغی که شاهد این ماجرا است با خود می‌اندیشد که از این خطر ایمن نیست و دوستی با زبرا برایش سودمند است. بر در خانه‌ی زبرا می‌رود و ماجرا را برایش بازگو می‌کند. زبرا ابتدا از پذیرش دوستی با کلاغ امتناع می‌ورزد ولی هنگامی که به صداقت و نیت خوب کلاغ پی می‌برد، درخواستش را می‌پذیرد. موش و کلاغ به برکه‌ای می‌روند که دوست کلاغ، لاک‌پشت، در آن زندگی می‌کند. سه حیوان مشغول گفت‌وگو می‌شوند که آهویی هراسان پیش آن‌ها می‌آید. سبب را جویا می‌شوند و آهو می‌گوید مدتی است که صیادی در پی‌اش است. لاک‌پشت می‌گوید بهتر است اینجا بمانی، زیرا گذر صیادان به این منطقه نمی‌افتد. بدین ترتیب حیوان‌ها، روزگاری کنار یکدیگر می‌گذرانند تا اینکه روزی می‌بینند از آهو خبری نیست. لاک‌پشت و موش از کلاغ می‌خواهند که پرواز کند و جویای حال آهو شود. کلاغ به جست‌وجو می‌رود و آهو را در بند می‌بیند و به زبرا می‌گوید که رهایی آهو، تنها به کمک تو میسر می‌شود. سه حیوان پیش آهو می‌روند و زبرا شروع به بریدن بندها می‌کند. هنگامی که کارش تمام می‌شود، صیاد از راه می‌رسد و دام را خالی و پاره می‌بیند. حیوان‌ها هریک به گوشه‌ای می‌گریزند، اما لاک‌پشت که توان دویدن ندارد گرفتار می‌شود و صیاد آن را در کیسه‌ای می‌اندازد و با خود می‌برد. حیوان‌ها باهم می‌اندیشند که چگونه لاک‌پشت را نجات دهند. پس از گفت‌وگویی، زبرا به آهو می‌گوید تو باید بر سر راه صیاد قرار بگیری و وانمود کنی که توان حرکت نداری و کلاغ نیز روی تو بنشیند، گویی قصد خوردن تو را دارد؛ این چنین صیاد لاک‌پشت را با کیسه رها می‌کند و به طرف تو می‌آید. من در این فرصت، بندهای کیسه را می‌برم و لاک‌پشت را نجات می‌دهم. حیوان‌ها نقشه‌ی موش را اجرا می‌کنند. صیاد به دنبال آهو می‌رود، اما نمی‌تواند آن را بگیرد؛ چون بازمی‌گردد می‌بیند کیسه پاره است و اثری از لاک‌پشت نیست. حیران به فکر فرو می‌رود و با خود می‌گوید اینجا سرزمینی جادویی و خطرناک است و پا به فرار می‌گذارد. حیوان‌ها به محل زندگی خود باز می‌گردند و خوش و خرم در کنار یکدیگر زندگی می‌کنند (منشی، ۱۳۸۶: ۱۵۷-۱۹۰).

۴. بحث و بررسی

۴. ۱. مقبولیت ادبی

برخورداری از اقبال و شایستگی ادبی، نه تنها در داستان‌های فبک، بلکه شرط اولیه‌ی هر داستانی است. مقبولیت ادبی، ناظر بر موضوع و درون‌مایه‌ی مناسب، زبان ویراسته و دور از ضعف تألیف، پیرنگ قوی و مبتنی بر روابط علی و معلولی و نیز

کاربرد درست و به‌جای عناصر داستانی، مانند شخصیت‌پردازی، گفت‌وگو، زمان و مکان، رخداد، گره‌گشایی و گره‌افکنی و... است (رک. فیشر، ۱۳۸۸ الف: ۹۸) باتوجه‌به اینکه کلیله و دمنه از آثار دست اول زبان فارسی به‌شمار می‌رود و از نظر سبک نگارشی، سبک فنی دارند؛ بدیهی است که غنای ادبی بسیاری دارند. از ویژگی‌های نثر فنی که در قرن ششم تا هشتم در ایران رواج داشته است، به‌کاربردن آرایه‌ها و صنایع ادبی فراوان، آوردن امثال و اشعار فارسی و عربی به فراخور موضوع و نیز تضمین آیه‌ها و احادیث عربی در متن است. چنان‌که مترجم نیز در مقدمه‌ی کتاب تأکید می‌کند: «در بسط سخن و کشف اشارات آن اشباعی رفته [...] و شرایط سخن‌آرایی در تضمین امثال و تلفیق ابیات و شرح رموز و اشارات تقدیم نموده شده است» (منشی، ۱۳۸۶: ۲۵).

چنان‌که پیش‌تر اشاره کردیم، کلیله و دمنه ساختاری فابل‌گونه و شبیه به قصه‌های کهن دارد. باوجوداین، در برخی از حکایت‌های آن مانند همین حکایت، عناصر داستانی به گونه‌ای به‌کار رفته است که آن‌ها را به داستان‌های امروزی نزدیک می‌کند. در قصه‌ها و حکایت‌ها معمولاً زمان و مکان نامشخص است و از توصیف‌های داستانی خبری نیست. اما داستانِ بحث ما، از ابتدا تا انتها دربردارنده‌ی توصیف‌ها و بیان دقیق حالت‌های شخصیت‌ها است. داستان چنین آغاز می‌شود: «آورده‌اند که در ناحیت کشمیر متصدی خوش و مرغزاری نزه بود که از عکس ریاحین او پر زاغ چون دم طاووس نمودی و در پیش جمال او دم طاووس پیر زاغ مانستی [شعر] و در وی شکاری بسیار و اختلاف صیادان آنجا متواتر» (منشی، ۱۳۸۶: ۱۵۸) و در ادامه حال و هوای زاغی که در آن حوالی روی درختی لانه دارد، شرح داده شده است. همچنین توصیف شکارچی‌ای که در پی شکار به سمتش می‌رود (همان). این جزئیات و توصیف‌های داستانی، سبب باورپذیری بیشتر روایت می‌شود و تصویرسازی ذهنی موقعیت را برای مخاطب ممکن می‌سازد.

۴. ۱. ۱. پی‌رنگ و روایت داستانی

در داستان‌های کودک، باید حوادث مسلسل‌وار و به هم مربوط باشند و رابطه‌ی میان آن‌ها قطع نشود؛ همچنین دارای وحدت آشکاری باشند که حوادث را به هم پیوند دهد (رک. شعاری‌نژاد، ۱۳۸۷: ۲۰۰-۲۰۱). حکایت اصلی، دارای نظم و ربط منطقی و درک‌پذیری برای کودکان است و تسلسل روایی دارد که در نتیجه موجب تمرکز کودکان بر موضوع محوری داستان می‌شود. طرح داستان بسیار خوب و بی‌نقص است و همه‌ی حوادث بر روابط علی و معلولی تکیه دارند. موضوع به شکل مناسبی بیان شده است و ابعاد گوناگون آن بررسی می‌شود.

۴. ۲. کنش و برانگیختگی هیجانی

کنش در داستان‌های کودک نقش پررنگی دارد. درباره‌ی ویژگی داستان‌های کودک گفته شده است که باید دارای حرکت باشند و فعالیت و کنش در آن‌ها نقش عمده‌ای داشته باشد (رک. شعاری‌نژاد، ۱۳۸۷: ۲۰۱). داستان «دوستی...» کاملاً کنش‌محور است، به‌طوری‌که در هر موقعیتی رفتار و عکس‌العمل شخصیت‌ها به‌خوبی بیان شده است و هیجان و حالت‌های روحی شخصیت‌ها نیز به‌روشنی توصیف شده است. داشتن رنگ عاطفی و برانگیختن هیجان، از دیگر ویژگی‌های داستان‌های کودک است (همان). در داستان می‌بینیم که شخصیت‌ها از خود کنجکاوی نشان می‌دهند: «زاغ با خود اندیشید که بر اثر آن‌ها بروم و معلوم گردانم که فرجام کار آن‌ها چیست» (منشی، ۱۳۸۶: ۱۵۹)؛ ناراحت و غمگین می‌شوند: «چون (موش) او را در بند بلا بسته دید زه آب دیدگان بگشاد و بر رخسار جوی‌ها براند» (همان: ۱۶۰)؛ از خود اشتیاق نشان

می‌دهند: «(زاغ) در دوستی و مخالفت و برادری و مصادقت او رغبت نمود و گفت من از آن چه کبوتران را افتاد، ایمن نتوانم بود و نه از دوستی چنین کارآمد مستغنی» (همان: ۱۶۲)؛ پریشان و نگران می‌شوند: «[...] ساعتی آهو را انتظار نمودند نیامد. دل‌نگران شدند و چنان‌که عادت مشفقان است تقسم خاطر آورد و اندیشه به هر چیز کشید» (همان: ۱۸۴) و نمونه‌های بسیار دیگری که در داستان به آن‌ها اشاره شده است.

چنان‌که شارپ بیان می‌کند، این شیوه‌ی بیان و شرح احساس‌های درونی و حالت‌های روحی، باعث می‌شود کودکان بتوانند با شخصیت‌های داستان هم‌ذات‌پنداری کنند و درباره‌ی منطقی و درک‌پذیر بودن احساس آن‌ها بحث کنند (رک. شارپ، ۱۳۸۷ الف: ۷۰). این نکته همچنین باعث افزایش تخیل می‌شود و به کودکان این امکان را می‌دهد که شخصیت‌ها را در موقعیت‌ها و حوادث گوناگونی که رخ می‌دهد در ذهن تصور و تجسم کنند و خلاقیتشان را به کار اندازند و از طریق تجربه‌های تخیلی خودشان به تجربه‌های واقعی زندگی، روشن‌تر بیندیشند (رک. فیشر، ۱۳۸۸ الف: ۸۷). این مسأله در نهایت به پرورش تفکر خلاق در کودکان می‌انجامد.

۴. ۲. ۱. گفت‌وگو

گفت‌وگو از دیگر ویژگی‌های مهم داستان‌های فبک است. از گفت‌وگو در داستان برای ایجاد انگیزه و بحث فلسفی استفاده می‌شود. «حکایتی که دو یا چند شخصیت را در حال گفت‌وگو نشان می‌دهد، مؤثرترین مؤلفه برای گفت‌وگوی فلسفی است» (گریگوری و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۹۸). گفت‌وگو می‌تواند اشخاصی را نشان دهد که تفاوت‌هایشان را بررسی می‌کنند، برای یکدیگر دلیل می‌آورند و تبادل نظر می‌کنند. اگر گفت‌وگو با مشورت همراه باشد و یک هم‌فکری مشترک را نشان دهد انگیزه‌ای است برای کودکان تا آن‌ها نیز چنین کنند (رک. کم، ۱۳۸۹: ۳۵-۳۶). همچنین این ویژگی در داستان با در نظر گرفتن سطح کتاب و سن کودکان (گروه سنی ب، ج و د)، به ما اجازه می‌دهد از کودکان بخواهیم در خواندن داستان مشارکت کنند یا بخش‌هایی از گفت‌وگو را به نمایش درآورند.

داستان بحث‌شده، از زاویه‌ی دید دانای کل نقل شده است، اما گفت‌وگو در آن نقش مهمی دارد و کاملاً گفت‌وگومحور است. این گفت‌وگومحوری سبب می‌شود نقش راوی بسیار کم‌رنگ باشد و خواننده با متن درگیر شود که این امر در راستای پیش‌برد اندیشه‌ورزی کودکان بسیار مؤثر است. میزان گفت‌وگوها به قدری است که داستان شکلی کاملاً نمایشی به خود گرفته است و حوادث به راحتی در ذهن دارای تصویرند (رک. کم، ۱۳۸۹: ۳۵-۳۶). این گفت‌وگوها به شکل مناسب و مقبولی در بافت داستان و طرح اصلی قرار گرفته است و مانند برخی از داستان‌های تألیفی، ساختگی نیست. همچنین بیان‌گر نظرهای گوناگون و متفاوت شخصیت‌ها است، نه به صورت نتیجه‌گیری اخلاقی.

۴. ۲. ۲. شخصیت‌پردازی

شخصیت‌های اصلی حیوان‌ها هستند که در کنار انسانی (شکارچی) قرار گرفته‌اند. شخصیت‌پردازی، بیشتر از راه گفت‌وگوی میان شخصیت‌ها است که بهترین نوع شخصیت‌پردازی است. برای مثال در آغاز داستان با گفت‌وگویی که میان کبوتر و موش برقرار می‌شود، معلوم می‌شود که کبوتر چقدر پای‌بند به اصول اخلاقی است و در برابر دوستانش احساس مسئولیت می‌کند:

«کبوتر» گفت: من ریاست این کبوتران تکفل کرده‌ام و ایشان را از آن روی بر من حقی واجب شده است و چون ایشان حقوق مرا به طاعت و مناصحت بگزاردند و به معونت و مظاهرت ایشان از دام صیاد بجستم، مرا نیز از عهده‌ی لوازم ریاست بیرون باید آمد و مواجب سیادت را به ادا رسانید» (منشی، ۱۳۸۶: ۱۶۱).

موش هم که دوست کبوتر است، با تأیید سخنان او شخصیت و طرز فکرش را نشان می‌دهد و پاسخ می‌دهد که این عادت اهل کرم و بزرگی است؛ بدین ترتیب نیت تو در دوستی خالص تر و اعتماد دوستان بر تو افزون می‌شود (همان). این چنین شخصیت‌ها در خلال گفت‌وگوهایی که با هم دارند نظرها و طرز فکر خود را درباره‌ی موضوع‌های گوناگون بیان می‌کنند؛ در نتیجه این امکان برای کودکان فراهم می‌آید که بتوانند تک‌تک شخصیت‌ها را به‌خوبی بشناسند و با نیت‌ها و اندیشه‌های آن‌ها آشنا شوند و درنهایت با آن‌ها هم‌ذات‌پنداری کنند.

این شیوه‌ی شخصیت‌پردازی «به کودکان امکان می‌دهد که از طریق هم‌ذات‌پنداری و قرینه‌سازی، فعالانه با قهرمان‌های داستان همراه شوند، خود را به‌جای آن‌ها بگذارند و در چالش‌ها درگیر شوند» [...] و در این فرایند مهارت‌های فلسفی خود را تأیید یا تعمیق کنند» (فخرایی، ۱۳۸۹: ۷۴-۷۵). بخش زیادی از گفت‌وگوها به موضوع داستان اختصاص دارد. شخصیت‌ها در خلال حوادث، دیدگاه خود را درباره‌ی دوستی بیان می‌کنند، به تبادل نظر با یکدیگر می‌پردازند و ابعاد گوناگون موضوع را بررسی می‌کنند. این نوع شخصیت‌پردازی، باعث می‌شود شخصیت‌ها تک‌بعدی معرفی نشوند و کودکان به نیت و طرز فکر آن‌ها پی ببرند (رک. حکیمی و کاموس، ۱۳۸۴: ۶۲). بدین ترتیب علت و معلول‌یابی در کودکان تقویت می‌شود. این امر سبب افزایش تخیل در داستان نیز می‌شود و می‌تواند به رشد تفکر خلاق کمک کند.

۴.۳. مقبولیت فلسفی

مقبولیت فلسفی، مهم‌ترین ویژگی داستان‌های فبک است. شارپ بیان می‌کند ضروری است در داستان، یکی از مؤلفه‌های تفکر انتقادی مطرح شود. برای مثال مشخص شود یک دلیل یا استنتاج خوب کدام است یا یک سؤال مهم چیست. همچنین فرایند جست‌وجوی فلسفی از جمله: پرمایگی و پیچیدگی گفت‌وگوهای فلسفی، تفاوت نظرها، تجزیه و تحلیل استنتاج‌ها، علت‌ها، فرض‌ها و قیاس‌ها، ارایه‌ی مثال‌های نغز و فرایند «خوداصلاحی» شخصیت‌ها شبیه‌سازی شود (رک. شارپ، ۱۳۸۳: ۱۴ و ۱۳۸۷ الف: ۶۵). شارپ همچنین اضافه می‌کند: «داستان‌های فلسفی باید دربردارنده‌ی تمرین‌های فلسفی مختلفی درباره‌ی استدلال‌های خوب، تمایز گذاشتن، قیاس‌های خوب، استنتاج‌های مناسب، پیدا کردن پیش‌فرض‌ها و انواع سفسطه باشد» (شارپ، ۱۳۸۳: ۱۹). نمونه‌های عالی تفکر انتقادی و استدلال صحیح در این حکایت وجود دارد که در ادامه با شواهدی بیان می‌کنیم.

همان‌طور که گفته شد موضوع محوری، دوستی و کیفیت آن است اما در جای‌جای داستان به لزوم و فواید اندیشه‌ورزی، هم‌فکری و چگونگی تفکر نیز تأکید شده است و نمونه‌های بسیار خوبی برای چگونه اندیشیدن در داستان ارایه شده است. در ابتدا هنگامی که کبوتران در دام می‌افتند، سردسته‌ی آن‌ها برای رهایی از بند فکری به نظرش می‌رسد و همگی از او پیروی می‌کنند. در جایی لاک‌پشت، ضمن دل‌داری دادن به موش که از مسکن و یاران خود دور افتاده است، می‌گوید: «عافل هرکجا رود به عقل خود مستظهر باشد» (همان: ۱۸۱). در جای دیگری هنگامی که صیاد، لاک‌پشت را با خود می‌برد، حیوان‌ها می‌اندیشند چگونه لاک‌پشت را از بند رها کنند: «زاغ و آهو گفتند به حسن عهد آن لایق‌تر که حیلتی

اندیشیم که متضمن خلاص او باشد» (همان: ۱۸۸) و پس از آنکه موش، نقشه‌اش را بیان می‌کند، همگی نظر او را می‌پذیرند و با همکاری نقشه را اجرا می‌کنند که به رهایی لاک‌پشت می‌انجامد. افزون بر اشاره‌هایی که به اندیشیدن و تصمیم‌گیری در داستان انجامیده است، شخصیت‌ها برای بیان درستی عقاید خود به زیبایی استدلال می‌کنند و همه‌ی جوانب را می‌سنجند که الگوی بسیار خوبی برای کودکان است تا چگونه استدلال کردن را بیاموزند.

«اگر بتوانیم کودکان را تشویق کنیم تا فرآیندهای ذهنی و عقلانی شخصیت‌های داستان را واکاوی کنند و آن‌ها را تشخیص دهند، کودکان نیز شروع به تمرین می‌کنند و همین روند (استدلالی) را پیش می‌گیرند و برای آن ارزش قایل می‌شوند» (Splitter and Sharp, 1995: 99). بهترین نمونه‌ی این گفت‌وگوهای استدلالی، گفت‌وگویی است که میان کلاغ و موش درباره‌ی ایجاد دوستی میان خودشان برقرار می‌شود (رک. منشی، ۱۳۸۶: ۱۶۲-۱۶۶). کلاغ مشتاق دوستی با موش است اما موش که کلاغ را دشمن ذاتی خود می‌داند به زیبایی استدلال می‌کند که پیوند میانشان غیرممکن است. کلاغ در پاسخ به موش چنان دلایل محکمی ارایه می‌دهد که موش قانع می‌شود، به صدق نیت او پی می‌برد و درنهایت درخواست دوستی‌اش را می‌پذیرد.

۴.۳.۱. امکان الگوبرداری

از تفاوت‌های مهم داستان‌های فبک، با دیگر داستان‌ها، تأکید بر محتوای فلسفی و ارائه‌ی الگویی برای اندیشه‌ورزی است. «الگوسازی یکی از مهم‌ترین اهداف در نظر گرفته‌شده برای داستان‌های فبک است» (ناجی و مرعشی، ۱۳۹۴: ۹۹). شخصیت‌ها در یک داستان موفق فلسفی می‌توانند همچون الگو به دانش‌آموزان کمک کنند تا با آن‌ها هم‌دلی و هم‌ذات‌پنداری کنند و به درک بهتری از موضوع‌ها و فرایندهای فکری داستان برسند. شخصیت‌های داستان می‌توانند ارائه‌دهنده‌ی الگوهایی باشند برای کندوکاو مشترک، اکتشاف علمی، مواجهه با پیچیدگی‌های زندگی، توجه و احترام بالنده به شیوه‌های فلسفی و احساس‌های دیگران، خوداصلاحی، فرایندهای شناختی، معناسازی، استدلال و بازسازی دیدگاه‌های متفاوت در گفت‌وگوها (رک. همان: ۹۹-۱۰۷). برخورداری از این الگوها، داستان‌های فبکی را از داستان‌های معمولی متمایز می‌کند اما ارائه‌ی الگوهایی از چگونه استدلال کردن و گفت‌وگوهای مستدل از اهمیت بیشتری برخوردار است. زیرا چنان‌که لیپمن بیان می‌کند: برای آموزش گفت‌وگوهای استدلالی، لازم است کودکان نمونه‌هایی از این گفت‌وگوها را دیده باشند و از آن‌جاکه چنین نمونه‌هایی در خانواده دیده نمی‌شود و قصه‌هایی که برای کودکان نوشته می‌شود نیز صرفاً اجتماعی یا عاطفی است. فلسفه برای کودکان بر آن است تا این گفت‌وگوها را به گونه‌ای در داستان بگنجاند (رک. Lipman, 1992: 5-6). در داستان «دوستی کبوتر و زاغ و موش و باخه و آهو» چگونگی کندوکاو مشترک شخصیت‌ها (حیوان‌ها)، مواجهه با مشکل‌ها و سختی‌ها، توجه و احترام به دیگران، و به‌ویژه گفت‌وگوهای استدلالی، امکان الگوبرداری دارند.

نمونه‌های گفت‌وگوی استدلالی، پرسش و پاسخ، تعریف، توضیح و ادامه‌دادن به بحث که همگی از مؤلفه‌های تفکر انتقادی‌اند، در داستان بسیار به چشم می‌خورد. یکی از نمونه‌های عالی گفت‌وگوی استدلالی، گفت‌وگویی است که میان زاغ و موش درباره‌ی دوستی با غیر هم‌نوع، صورت می‌گیرد. زاغ که شاهد کمک موش به کبوتران است، با خود می‌اندیشد که من از اتفاقی که برای کبوتران افتاد، ایمن نیستم و به چنین دوست کارآمدی نیاز دارم. پس به نزدیکی لانه‌ی موش می‌روم و او را صدا می‌زنم. وقتی موش می‌پرسد کیست؟ پاسخ می‌دهد: «منم زاغ... چون مرا کمال فتوت و وفور مروّت تو معلوم گشت و بدانستم که ثمرت دوستی تو در حق کبوتران چگونه مهناً بود و ببرکات مصافات تو از چنان ورطه‌ی

هایل برچه جمله خلاص یافتند، همّت بر دوستی تو مقصور گردانیدم» (منشی، ۱۳۸۶: ۱۶۲). موش که مخالف این دوستی است با بیان مثل‌هایی پاسخ می‌دهد: «وجه مواصلت تاریک و طریق مصاحبت مسدود است و عاقلان قدم در طلب چیزی نهادن که بدست‌آمدن آن از همه‌ی وجوه متعذر باشد صواب نبینند تا جانب ایشان از وصمت جهل مصون ماند و خرد ایشان در چشم ارباب تجریت معیوب ننماید. چه هرکه خواهد که کشتی بر خشکی راند و بر روی آب دریا اسب‌تازی کند بر خویشتن خندیده باشد... و میان من و تو راه محبت بچه تأویل گشاده تواند بود؟ که من طعمه توام و هرگز از طمع تو ایمن نتوانم زیست» (همان). در ادامه، زاغ برای ادعای خود شواهدی می‌آورد و این گفت‌وگو حدود چهار صفحه ادامه پیدا می‌کند (رک. همان: ۱۶۲-۱۶۶). درنهایت زاغ موفق می‌شود با استدلال‌هایش نظر موش را تغییر دهد و با هم پیمان دوستی می‌بندند.

۴. ۳. ۲. کندوکاو‌پذیری

یکی دیگر از ویژگی‌های داستان‌های فلسفی، کندوکاو‌پذیری آن‌هاست. همان‌طور که فیلیپ کم^۱ بیان می‌کند، باید به دنبال داستان‌هایی بود که درباره‌ی دورنمای زندگی با انعطاف‌اند، یعنی کودکان را به سؤال کردن، فرضیه‌سازی و بررسی کردن تشویق می‌کنند. این کندوکاو در داستان‌ها به شکل یک جست‌وجو، یک راز، مسأله یا مشکلی نشان داده می‌شود که شخصیت‌ها سعی می‌کنند آن را حل کنند (رک. کم، ۱۳۸۹: ۳۳-۳۴). درواقع داستان‌ها باید همچون سکوی پرشی به بحث و گفت‌وگو عمل کنند.

باتوجه به رخدادهای حکایت، چندین فرصت کندوکاو جمعی وجود دارد. اولین کندوکاو هنگامی است که کبوتران در دام گرفتار شده‌اند و به دنبال راه‌هایی‌اند: «کبوتران اضطرابی می‌کردند و هریک خود را می‌کوشید. مطوّقه گفت: جای مجادله نیست، چنان باید که همگنان استخلاص یاران را مهم‌تر از تخلّص خود شناسند و حالی صواب آن باشد که جمله بطریق تعاون قوّتی کنید تا دام از جای برگیریم که ره‌ایش ما درانست» (منشی، ۱۳۸۶: ۱۵۹). افزون‌بر کندوکاو مشترک، رفتار سردسته‌ی کبوتران نمونه‌ی بسیار خوبی برای آموزش تفکر مسئولانه یا مراقبتی^۲ به کودکان است تا به یاد داشته باشند در اجتماع، هرکس باید دیگران را بر خود مقدم بداند و به فکر همه باشد، نه فقط خودش. در ادامه مطوّقه از موش می‌خواهد ابتدا بند از پای کبوتران بگشاید و در آخر بندهای خودش را، مبادا که موش خسته شود و اهمال کند:

«گفت: نخست ازان یاران گشای. موش بدین سخن التفات نمود. گفت: ای دوست، ابتدا از بریدن بند اصحاب اولی‌تر. گفت:

این حدیث را مکرّر می‌کنی، مگر ترا بنفس خویش حاجت نمی‌باشد و آن را بر خود حقی نمی‌شناسی؟ گفت: مرا ملالت نباید کرد که من ریاست این کبوتران تکفل کرده‌ام... و می‌ترسم که اگر از گشادن عقده‌های من آغاز کنی ملول شوی و بعضی ازیشان دربند بمانند و چون من بسته باشم اگرچه ملالت بکمال رسیده باشد اهمال جانب من جایز نشمری» (همان: ۱۶۱).

به همین ترتیب چندین گره دیگر در داستان پیش می‌آید که افزون‌بر فرصتی برای کندوکاو جمعی، نمونه‌های خوبی برای یادگیری انواع تفکر چهارگانه (تفکر انتقادی، خلاقانه، مسئولانه و جمعی) است.

1. Philip Cam

2. Caring thinking

۴.۴. مقبولیت روان‌شناختی

برای اینکه داستانی از مقبولیت روان‌شناختی برخوردار باشد، لازم است موضوع، محتوا و درون‌مایه و همچنین رخدادها و سیر روایی داستان، با رده‌بندی سنی مخاطب و روحیه‌ها و احساس آن‌ها مطابقت کامل داشته باشد.

«نکته‌ی مهم درباره‌ی داستان‌ها، انتخاب موضوع آن‌ها از میان مسایل عادی و روزمره است» (رشتچی، ۱۳۸۹: ۲۶). موضوع محوری حکایت، دوستی است. باتوجه‌به اینکه در این داستان، مفهوم دوستی به‌خوبی طرح و پرورانده شده است، به نظر می‌رسد می‌تواند موضوع بسیار خوبی برای بحث کلاسی باشد. ضمن اینکه موضوع چنان‌که شارپ بیان می‌کند به شکلی عمیق در خلال حوادث و تجربه‌های روزانه‌ی شخصیت‌ها گنجانده شده است (رک. شارپ، ۱۳۸۳: ۱۴). بنابراین موضوع داستان با تجربه‌های زندگی کودک (چگونگی دوستی و دوست‌یابی) هم‌سو است. از طرف دیگر، عنصر انیمیسیم نیز در حکایت به چشم می‌خورد؛ شخصیت‌ها همگی حیوان‌های دارای کلام و هیجان‌های انسانی‌اند. این امر سبب جذابیت داستان برای کودک می‌شود و میل دنبال‌کردن داستان را افزایش می‌دهد.

۴.۴.۱. طرح پرسش

در انتهای داستان، موضوع‌هایی برای بحث‌های پیشنهادی ارائه می‌شود. «این طرح بحث‌ها، طراحی شده‌اند تا به کودکان و بزرگ‌ترها کمک کنند، مفاهیمی که ذاتاً مناقشه‌برانگیز و فلسفی‌اند برای خودشان شکل دهند» (شارپ، ۱۳۹۶: ۲۶۳). پرسش‌های آخر با درون‌مایه‌های فلسفی و اهداف داستان مرتبط‌اند و اگر به‌درستی انتخاب شوند، می‌توانند موجب جهت‌دهی فکری کودکان شوند و راهی باشند برای نمایان‌تر ساختن ویژگی‌های چالش‌برانگیز تا کودکان را به موضوع‌های اصلی سوق دهند و به دانش داستانی هدایت کنند (رک. فیشر، ۱۳۸۶الف: ۲۳). طرح بحث فلسفی دربردارنده‌ی پرسش‌هایی درباره‌ی یک مفهوم یا ارتباط آن با سایر مفاهیم (تمایز یا اشتراک) است.

در طبقه‌بندی کلی‌تر، پرسش‌ها را در قالب مفهومی، تجربی، منطقی، قضاوتی، ارائه می‌شود (رک. فیشر ۱۳۸۸ب: ۲۱۸). با درنظرگرفتن تمامی این قالب‌ها، می‌توان پرسش‌های بسیاری طرح کرد که ضمن جهت‌دادن به افکار کودکان، آن‌ها را به فکرووری بیشتر و ارائه‌ی استدلال تشویق کرد. در ادامه پرسش‌هایی باتکیه‌بر موضوع محوری حکایت، یعنی دوستی و ملزومات آن برای طرح بحث کلاسی ارائه شده است. بدیهی است اینکه پرسش‌ها بر چه مفاهیمی بیشتر تأکید کنند و ذهن کودکان را به چه سمت و سویی برند، بنا بر نظر مربی (تسهیل‌گر) و سطح کلاس، متغیر است.

۴.۴.۱.۱. پرسش‌های پیشنهادی

۱. به نظر شما کبوتر چگونه شخصیتی داشت؟
۲. چرا زاغ می‌خواست با موش دوست شود؟
۳. اگر به‌جای آهو بودید، قبول می‌کردید بر سر راه شکارچی قرار بگیرید؟ چرا؟
۴. اگر شما جای موش بودید، پیشنهاد دوستی زاغ را می‌پذیرفتید؟ چرا؟
۵. آیا لازم است دوستان همواره هم‌جنس باشند؟
۶. به نظر شما برای رها کردن لاک‌پشت از دست شکارچی چه راه‌های دیگری وجود داشت؟
۷. به نظر شما شکار کردن حیوان‌ها کار درستی است؟ چرا؟
۸. دوستی یعنی چه؟

۹. می‌توانید دوست را تعریف کنید؟
۱۰. آیا تابه‌حال با حیوانی دوست شده‌اید؟ چه حسی داشته‌اید؟
۱۱. دوست خوب باید چگونه باشد؟
۱۲. فکر می‌کنید در برابر دوستانتان چه وظایفی دارید؟
۱۳. به نظر شما دوست بد کیست؟ چه چیزهایی باعث می‌شود یک دوست بد باشد؟
۱۴. از خودگذشتگی یعنی چه؟
۱۵. آیا تابه‌حال به خاطر دوستی از خودگذشتگی کرده‌اید؟ اگر پاسخ «بله» است، چگونه این کار را کرده‌اید؟

۴. ۵. نگاهی به بازنویسی داستان

بخش ابتدایی این داستان که مربوط به کبوتران و سردسته‌ی آن‌ها طوقی است، در جلد اول کتاب *داستان‌های فکری برای کودکان ایرانی* (نوروزی و دیگران، ۱۳۹۵: ۳۳-۳۵) با عنوان «همه با هم» به چاپ رسیده است. چنان‌که از نام کتاب *داستان‌های فکری* و ادعای نویسندگان در مقدمه برمی‌آید، نویسندگان در پی تبدیل این حکایت به داستان فلسفی بوده‌اند و بازنویسی انجام‌شده صرفاً برای ساده‌کردن اثر برای مخاطب کودک نبوده است. در ادامه با نگاه تحلیلی به این بازنویسی، به نقاط قوت و ضعف آن می‌پردازیم.

۴. ۵. ۱. مقبولیت ادبی

داستان‌های کودکان باید روان و راحت نگاشته شوند تا بتوان آن‌ها را بلند خواند؛ زیرا باید توجه داشت که در گروه‌های سنی پایین حتی خود کودکان نیز هنگام مطالعه، بلند می‌خوانند و اگر نتوانند این کار را به‌آسانی و توأم با درک لذت انجام دهند، دست از مطالعه برمی‌دارند» (ایمن و دیگران، ۱۳۵۲: ۷۸). گام اول در برخورداری از مقبولیت ادبی، داشتن زبانی روان و یک‌دست و دور از ضعف تألیف و تعقید لفظی و معنوی است.

در سطح زبانی بازنویسی، شاهد کاربرد واژگانی خارج از عرف زبان فارسی و در جایگاه معنایی نادرست هستیم؛ مانند: هم‌زور، خلاصی، خلاص کردن، دست‌یافتن (که به معنای کنایی پیروزشدن و تسلط‌یافتن است اما در داستان به معنای دسترسی به کار رفته است). برای نمونه: «باید همه با هم هم‌زور شویم» (نوروزی و دیگران، ۱۳۹۵: ۳۳) و نیز: «چون در پشت دیوارها ناپدید شدند، شکارچی دیگر از دست‌یافتن به آن‌ها مأیوس شد» (همان: ۳۴) و نیز: «تا بعد من راه خلاصی را بگویم» (همان: ۳۳). افزون بر این نمونه‌ها، واژگان و عبارتهایی در متن به کار رفته است که به نظر نمی‌رسد با سطح خوانداری گروه سنی «ب» مطابقت داشته باشد: «چون رییس و پیشوای کبوترها هستم باید اول سعادت آن‌ها را بخواهم» (همان: ۳۳). نیز: «رییس کبوتران خیلی دنیادیده بود» (همان) و در جایی دیگر: «اگر اول آن‌ها را خلاص کنی، درباره‌ی من کوتاهی نمی‌کنی» (همان: ۳۵). کاربردهای نابه‌جا و مطابقت‌نداشتن واژگان متن با دایره‌ی واژگانی کودکان، افزون بر دشوارکردن خوانش متن، تمرکز کودکان بر موضوع و محتوای فلسفی داستان را برهم می‌زند.

همچنین در جای‌جای متن، جمله‌های پیچیده، حشوآمیز و گاهی درهم ریخته به چشم می‌خورد. برای مثال: «باید همه با هم هم‌زور شویم و به هوا پرواز کنیم» (همان: ۳۳). نیز «بیایید با هم متحد و همفکر باشیم و همکاری کنیم تا همه با هم نجات پیدا کنیم» (همان). همچنین: «کبوترها همه با هم متحد شدند و تا قبل از رسیدن شکارچی همه با هم به دستور

طوقی پرواز کردند و همراه تور به آسمان رفتند» (همان: ۳۴). مثال دیگر: «کبوترها با خوشحالی از موش ضمن خداحافظی تشکر کردند» (همان: ۳۵) و چندین نمونه‌ی دیگر که نشان می‌دهد این داستان حتی در سطح زبانی نیز به‌طور درست و اصولی بازنویسی نشده است.

باتوجه‌به اینکه حکایت بسیار خلاصه‌وار بازنویسی شده است و بخش‌های اصلی آن حذف شده است، انتظار می‌رفت نویسندگان با افزودن عناصر داستانی به‌ویژه گفت‌وگو، مقبولیت ادبی و جذابیت داستان را بالاتر ببرند، اما چنین چیزی رخ نداده است، حتی شروع داستان هم بسیار غیرمنتظره و بی‌مقدمه است که نقصی آشکار به‌شمار می‌رود. حکایت اصلی دربردارنده‌ی حوادث بیشتر، کنش‌ها و گفت‌گوهایی میان شخصیت‌هاست و شخصیت‌پردازی به‌طور غیرمستقیم از همین طریق صورت گرفته است، اما متأسفانه در بازنویسی، تمامی این عناصر حذف شده است که به‌طور مشخصی جذابیت و غنای ادبی داستان را کاهش داده است.

۴. ۵. ۲. مقبولیت فلسفی

به‌طور کلی، مقبولیت فکری و فلسفی، هم به چالش‌برانگیز و سؤال‌برانگیز بودن داستان ارتباط دارد و هم به پرمایگی گفت‌وگوها. همچنین، کندوکاو مبتنی بر گفت‌وگو و خردورزی، مقبولیت فلسفی را تضمین می‌کند (رک. فیشر، ۱۳۸۵: ۱۵۵-۱۵۷). با این تعریف، روشن است که نویسندگان، نتوانسته‌اند در بُعد فلسفی چندان موفق عمل کنند.

در داستان‌های فبک، تلقین و پند و اندرز جایی ندارد و قرار نیست نویسنده با صراحت بایدها و نبایدهای اخلاقی و اجتماعی را به مخاطب آموزش دهد (رک. کم، ۱۳۹۶: ۶۶). در ابتدای داستان، طوقی شخصیت دانایی معرفی می‌شود که دیگران باید به فرمان او باشند، زیرا تنها اوست که توانایی تشخیص خوب و بد را دارد و به اصطلاح دانای مطلق و مصلحت‌اندیش است! «طوقی رئیس کبوتران که خیلی دنیادیده بود به همراهان خود گفت عجله نکنید، صبر کنید ببینم خطری در پیش نباشد» (نوروزی و دیگران، ۱۳۹۵: ۳۳). در جای دیگری از داستان می‌خوانیم «طوقی به همراهانش گفت بچه‌ها گوش کنید. خیلی عجله کردید و آخر و عاقبت عجله‌کردن و فکر نکردن همین گرفتاری است» (همان). چنان‌که لیپمن بیان می‌کند تفاوت اصلی داستان‌های فبک و داستان‌های معمولی دقیقاً همین است. «هدف داستان‌های عادی، ابلاغ گوهرهایی از حکمت است که معمولاً در صفحه‌های آخر داستان سر بزنگاه مطرح می‌شود. اما داستان‌های فبک کودکان را به کندوکاو، درباره‌ی مفاهیم و شیوه‌های تفکر فلسفی ترغیب می‌کند. در این داستان‌ها نقطه‌نظرهای متفاوتی از یک موضوع از سوی شخصیت‌های داستان مطرح می‌شود. همچنین فرایندهای جست‌وجوی فلسفی شبیه‌سازی شده است تا فرایند خوداصلاحی را پدید آورند. تجزیه و تحلیل استدلال‌ها، دلایل و پیش‌فرض‌ها نیز در گفت‌وگوی شخصیت‌ها آورده می‌شود» (لیپمن، ۱۳۸۹: ۹). روشن است که نویسندگان نتوانسته‌اند وجه تمایز داستان‌های فبک را به‌درستی در بازنویسی رعایت کنند.

نقطه‌ی اوج و گره‌گشایی داستان، قابلیت آن را داشت که الگوی بسیار خوبی برای هم‌فکری کودکان و نیز فرصتی برای کندوکاو جمعی باشد، اما به موقعیت پیش‌پافتاده‌ای تبدیل شده است که تنها با فرمان یک شخصیت و تبعیت دیگران از او، ختم به خیر می‌شود. گویی سایر کبوترها هیچ قوه‌ی تعقل و خلاقیتی ندارند و صرفاً گوش به فرمان طوقی هستند: «کبوترها گفتند چه کار کنیم؟ هرچه تو بگویی می‌کنیم» (نوروزی و دیگران، ۱۳۹۵: ۳۵) و طوقی جواب می‌دهد: «تا شکارچی به ما نرسیده باید همه با هم هم‌زور شویم و به هوا پرواز کنیم و تور شکارچی را با خود ببریم، تا بعد من راه

خلاصی را بگویم» (همان). در ادامه وقتی شکارچی آن‌ها را گم می‌کند، باز هم این الگوی انفعالی تکرار می‌شود و کبوترها از طوقی راه چاره را می‌پرسند و طوقی هم در مقام رئیسی دانا و بی‌عیب و نقص پاسخ می‌دهد: «آن وقت کبوترها گفتند حالا چطور خود را از این تور نجات دهیم؟ طوقی گفت این کار دیگر از ما ساخته نیست و باید از کمک دیگران استفاده کنیم» (همان: ۳۴). این رفتار طوقی و تبعیت محض کبوتران، کاملاً متناقض با اهداف فبک و برخلاف مؤلفه‌های تفکر انتقادی و تفکر جمعی است. نویسندگان می‌توانستند با گنجاندن گفت‌وگوهایی، این موقعیت را به یک فرصت کندوکاو عالی و الگویی برای گفت‌وگوی استدلالی تبدیل کنند. به این ترتیب که هریک از کبوترها نظرش را با دلایلی بیان می‌کرد و سپس کبوتران با هم‌فکری و تکمیل کردن نظرهای یکدیگر، به اتفاق نظر می‌رسیدند.

با حذف حوادث، کنش‌ها و گفت‌گوها، شاهد داستانی نه‌چندان جذاب هستیم. گروهی کبوتر کاملاً منفعلانه در دام افتاده‌اند و فقط سردهسته‌ی آن‌ها نقش پیر فرزانه‌ای را دارد که دائم در حال نصیحت و امر و نهی است؛ بدون آن‌که هم‌فکری و تبادل نظری میان آن‌ها شکل بگیرد. با تغییرهای به‌وجودآمده در بازنویسی، اثر نه‌تنها به داستان فلسفی تبدیل نشده است، بلکه قابلیت کندوکاو و اندیشه‌ورزی آن نیز به شدت پایین آمده است. در هیچ جای داستان مؤلفه‌های فلسفی، همچون گفت‌گوهای استدلالی، تفکر انتقادی، تفکر جمعی و... به چشم نمی‌خورد.

یکی دیگر از تفاوت‌های مهم داستان‌های فبک با داستان‌های معمولی، پایان باز و غیرتلقینی آن‌هاست. زیرا «در برنامه‌ی فبک داستان به‌عنوان ابزاری برای آغاز کندوکاو و مباحثه‌ی کودکان به‌کار می‌رود» (شارپ، ۱۳۸۷: ۱۰۷). از این منظر، پایان‌بندی بازنویسی نیز خالی از اشکال نیست: «موش با سرعت تمام بندها را جوید و همه را آزاد کرد. کبوترها با خوشحالی از موش ضمن خداحافظی تشکر کردند» (همان: ۳۵). این پایان کلیشه‌ای، مناسب داستان‌های فلسفی نیست. پایان‌بندی این داستان‌ها، باید چالشی و پرسش‌برانگیز باشد، نه تمام‌کننده و قطعی.

۴. ۵. ۳. مقبولیت روان‌شناختی

چنان‌که نویسنده در دیباچه‌ی کتاب بیان کرده است، مخاطب هدف این مجموعه داستان، کودکان و نوجوانان رده‌ی سنی هشت تا چهارده سال هستند. اساساً چنین رده‌بندی‌ای که سه گروه سنی «ب»، «ج» و «د» را دربر می‌گیرد، خالی از اشکال نیست؛ زیرا از منظر علوم روان‌شناسی، جامعه‌شناسی و تعلیم‌وتربیت، هر یک از این گروه‌های سنی، دارای عوامل تعیین‌کننده‌ی منحصر به خود است. این عوامل عبارتند از: ۱. خصوصیت‌های رشد جسمی و روانی؛ ۲. نیازها و علاقه‌مندی‌های اساسی انسانی؛ ۳. توانایی‌های خواندن و تسلط بر زبان و ۴. محیط زندگی و تجربه‌های و شناخت‌هایی که ایجاد می‌کند (نک. ایمن و دیگران، ۱۳۵۲: ۳۳-۴۵).

اگر هر داستان متعلق به یک رده‌ی سنی است، حتماً باید گفته شود و اگر برای همه‌ی رده‌های سنی نوشته شده باشد، عملاً کاربرد چندانی ندارد، زیرا داستانی که مناسب گروه سنی «الف» باشد از نظر زبانی و روان‌شناختی متناسب با نیازهای گروه سنی «د» نیست و بالعکس. در این بازنویسی، زبان و سبک نوشتاری برای کودکان دبستانی (به‌ویژه دوره‌ی اول) مفهوم نیست و برای سنین بالاتر، سیر روایی داستان فاقد جذابیت و برانگیختگی هیجانی است؛ بنابراین نمی‌توانیم داستان «همه با هم» را دارای مقبولیت روان‌شناختی بدانیم.

۵. نتیجه گیری

چنان‌که به تفصیل بیان شد، حکایت مدنظر از لحاظ موضوع و محتوا، متناسب با روحیه‌ی کودکان هشت تا چهارده سال است و مؤلفه‌های داستان‌های فبک مانند مقبولیت ادبی، مقبولیت روان‌شناختی و مقبولیت فلسفی را داراست. موضوع، نوع شخصیت‌پردازی، کنش‌ها و هیجان‌های شخصیت‌ها، تسلسل روایی و گفت‌وگومحوری باعث می‌شود که این حکایت از جذابیت بسیار بالایی برای کودکان برخوردار باشد. باتوجه‌به توضیح‌هایی که داده شد، حکایت قابلیت بسیار خوبی برای طرح در کلاس‌های آموزش فلسفه را دارد و باتوجه‌به اینکه نمونه‌های خوبی از چگونگی اندیشیدن و استدلال کردن ارائه می‌دهد، الگوی بسیار مناسبی برای تمرین کندوکاو است و سبب پرورش تفکر انتقادی، تفکر خلاق، تفکر جمعی و تفکر مراقبتی در کودکان می‌شود. به نظر می‌رسد به ایجاد هیچ‌گونه تغییری در داستان نیاز نیست و تنها با بازنویسی آن به زبان فارسی معیار و متناسب با دایره‌ی واژگان رده‌ی سنی مدنظر، می‌توان آن را در کلاس طرح کرد. البته بدیهی است که برای دستیابی به اهداف فبک، کلیه‌ی پند و اندرزهایی که ابتدا و انتهای حکایت اصلی آمده است باید حذف شود.

با بررسی‌های انجام‌شده بر روی بازنویسی این داستان که با عنوان «همه با هم» در مجموعه‌ی *داستان‌های فکری برای کودکان ایرانی* به چاپ رسیده است. این اثر بدون مؤلفه‌های داستان‌های فبکی و حتی ادبیات کودکان تشخیص داده شد. باتوجه‌به تمام عناصری که در سطوح فلسفی، ادبی و روان‌شناختی بیان شد، به نظر می‌رسد نویسندگان نتوانسته‌اند اثر مقبولی ارائه دهند و ضعف‌های این بازنویسی، بیشتر از نقاط قوت آن است. امید است نویسندگان حوزه‌ی فبک با پابندی بیشتری به عناصر داستانی کودک و نیز معیارهای فبک دست به بازنویسی متون کهن فارسی بزنند تا در این بازنویسی‌های شتاب‌زده ارزش اصلی اثر از میان نرود و مشوقی باشد برای مطالعه‌ی بیشتر و تمایل کودکان و نوجوانان به آشنایی با متون کهن فارسی.

منابع

- آدام، ژان‌میشل؛ رواز، فرانسواز. (۱۳۸۳). *تحلیل انواع داستان*. ترجمه‌ی آذین حسین‌زاده و کتایون شهپرراد، تهران: قطره.
- احمدی، اکبر و دیگران. (۱۳۹۱). «فلسفه برای کودکان (p4c) مضامین فلسفی در داستان‌های متون کلاسیک ادب فارسی». *تفکر و کودک*، سال ۳، شماره‌ی ۲، پاییز و زمستان، صص ۱-۲۵.
- ایمن، لیلی؛ خمارلو، توران؛ دولت‌آبادی، مهدخت. (۱۳۵۲). *گذری در ادبیات کودکان*. تهران: شورای کتاب کودک.
- حسینی‌طالعی، زهرا و دیگران. (۱۳۹۸). «بررسی تطبیقی جایگاه تفکر فلسفی در داستان‌های حین‌یقضان کیلانی و بچه‌آدم آذریزدی با نظریه‌ی لیپمن». *تفکر و کودک*، سال ۱۰، شماره‌ی ۲، صص ۳-۴۹.
- <https://doi.org/10.30465/fabak.2020.5828>
- حکیمی، محمود؛ کاموس، مهدی. (۱۳۸۴). *مبانی ادبیات کودک و نوجوان*. تهران: آرون.
- رشتچی، مژگان. (۱۳۸۹). «ادبیات داستانی کودکان و نقش آن در رشد تفکر». *تفکر و کودک*، سال ۱، شماره‌ی ۲، پاییز و زمستان، صص ۲۳-۳۷.
- زرین‌کوب، حمید. (۱۳۵۵). «نگاهی به کتاب کلیله و دمنه». *دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد*، سال ۱۲، شماره‌ی ۳، صص ۴۱۴-۴۲۶.

ساسانی، فرهاد؛ جوادی‌راد، عطیه. (۱۴۰۰). «اصول ساده‌سازی متن‌های کهن ادبی: مطالعه‌ی موردی کلیله و دمنه». جستارهای زیبایی، دوره‌ی ۱۲، شماره‌ی ۲، صص ۲۹۷-۳۲۰.

<http://dx.doi.org/https://doi.org/10.29252/LRR.12.2.9>

شارپ، آن‌مارگارت. (۱۳۸۷ الف). «داستان‌های فلسفی و کتاب‌های P4C». در *کندوکاو فلسفی برای کودکان و نوجوانان*.

ج ۱. به کوشش سعید ناجی، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی. صص ۴۹-۶۹.

_____ (۱۳۸۷ ب). «امتیاز P4C نسبت به رقبا PWC و ویژگی‌های دیگر آن». در *کندوکاو فلسفی برای*

کودکان و نوجوانان. ج ۱، به کوشش سعید ناجی، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی. صص ۷۹-۱۰۱.

_____ (۱۳۸۳). «گفت‌وگو با سعید ناجی». *کتاب ماه کودک و نوجوان*، شماره‌ی ۸۹، اسفند، صص ۱۲-۱۹.

_____ (۱۳۹۶). «نامه به معلم نوآموز». ترجمه‌ی روح‌الله کریمی، در *کندوکاو فلسفی برای کودکان و*

نوجوانان. ج ۳، به کوشش سعید ناجی. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی. صص ۲۵۹-۲۷۳.

شعاری‌نژاد، علی‌اکبر. (۱۳۸۷). *ادبیات کودکان*. تهران: اطلاعات.

فخرایی، الهام. (۱۳۸۹). «فلسفه برای کودکان؛ گامی به سوی پیوند فلسفه با جامعه». *تفکر و کودک*، سال ۱، شماره‌ی ۱،

بهار و تابستان، صص ۶۹-۸۱.

فیشر، رابرت. (۱۳۸۵). *آموزش تفکر به کودکان*. ترجمه‌ی مسعود صفایی‌مقدم و افسانه نجاریان، اهواز: رسش.

_____ (۱۳۸۶ الف). *داستان‌هایی برای فکر کردن*. ترجمه‌ی جلیل شاهرزی‌لنگرودی، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی

و مطالعات فرهنگی.

_____ (۱۳۸۶ ب). *آموزش یادگیری به کودکان*. ترجمه‌ی فروغ کیان‌زاده، اهواز: رسش.

_____ (۱۳۸۸ الف). *آموزش تفکر*. ترجمه‌ی غلامعلی سرمد، تهران: گاج.

_____ (۱۳۸۸ ب). *آموزش و تفکر*. ترجمه‌ی فروغ کیان‌زاده، تهران: رسش.

کم، فیلیپ. (۱۳۸۹). *با هم فکر کردن*. ترجمه‌ی مژگان رشتچی و فرزانه شهرتاش، تهران: شهرتاش.

_____ (۱۳۹۶). «داستان‌های فلسفه برای کودکان: تفاوت رویکردها و شباهت کاربردها». ترجمه‌ی فاطمه یونسی، در

کندوکاو فلسفی برای کودکان و نوجوانان، به کوشش سعید ناجی، ج ۳، صص ۵۹-۸۱، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی

و مطالعات فرهنگی.

گریگوری، مان و همکاران. (۱۳۹۰). «آموزش فلسفه در مدارس برای کودکان و نوجوانان». ترجمه‌ی سمیرا پزشکیپور، در

کندوکاو فلسفی برای کودکان و نوجوانان. ج ۲، به کوشش سعید ناجی، صص ۱۸۷-۲۰۰، تهران: پژوهشگاه علوم

انسانی و مطالعات فرهنگی.

لیمن، متیو. (۱۳۸۹). *کودکی در مدرسه لیزا*. ترجمه‌ی حمیده بحرینی، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

منشی، نصرالله. (۱۳۸۶). *کلیله و دمنه*. تصحیح مجتبی مینوی. تهران: امیرکبیر.

مجیدحیبی‌عراقی، لیلا و دیگران. (۱۳۹۲). «خوانش فلسفی گزیده‌ی متون داستانی کلاسیک فارسی متناسب با اهداف

برنامه‌ی فلسفه برای کودکان». *تفکر و کودک*، دوره‌ی ۴، شماره‌ی ۸، صص ۷۵-۱۰۰.

ناجی، سعید. (۱۳۹۵). *معیار فیک برای داستان*. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

ناجی، سعید؛ حبیبی، لیلا. (۱۳۹۷). «نگاهی دوباره به ویژگی فلسفی و ادبی داستان‌ها در برنامه‌ی فیک». تفکر و کودک، سال ۹، شماره‌ی ۱، بهار و تابستان، صص ۱-۳۰.

ناجی، سعید؛ مرعشی، منصور. (۱۳۹۴). «کفایت فلسفی در داستان‌های فلسفه برای کودکان». تفکر و کودک، سال ۶، شماره‌ی ۱، بهار و تابستان، صص ۸۷-۱۱۱.

نبی‌لو، علیرضا. (۱۳۸۹). «روایت‌شناسی داستان بوم و زاغ در کلیله و دمنه»، ادب‌پژوهی، شماره‌ی ۱۴، زمستان، صص ۷-۲۸. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.17358027.1389.4.14.1.5>

نوروزی، رضاعلی و دیگران. (۱۳۹۵). *داستان‌های فکری برای کودکان ایرانی (۱)*. نسخه‌ی الکترونیک طاقچه، اصفهان: یار مانا.

یوسفی، عاطفه. (۱۳۹۵). «اصول بازنویسی داستان‌های متون کهن فارسی به منظور استفاده در برنامه‌ی فلسفه برای کودکان». *فلسفه و کودک*، شماره‌ی ۱۴، پاییز و زمستان، صص ۱۷-۲۸.

یوسفی، عاطفه؛ ناجی، سعید. (۱۴۰۱). «بازخوانی بابی از کلیله و دمنه، تحلیل باب شیر و شغال بر اساس مبانی داستانی فلسفه برای کودکان». *پژوهش‌نامه‌ی ادبیات تعلیمی*، سال ۱۴، شماره‌ی ۵۵، پاییز، صص ۱۳۵-۱۶۰.

<https://doi.org/10.30495/pars.2022.699802>

Lipman, Mattew. (1992). *Harry Stotlemier's discovery*. Edited by Ann Margaret Sharp. Philadelphia: Temple university press.

Splitter, Laurance J; Sharp, Ann. M. (1995). *Teaching for better thinking*. Australian Council for Educational Research LTD.